

УДК 341.232

Пантелєєва К.О.
 науковий співробітник, аспірант
 Університету банківської справи

ЕВОЛЮЦІЯ ФОРМУВАННЯ ТА ТРАНСФОРМАЦІЇ ДОКТРИН МІЖНАРОДНОЇ ДОПОМОГИ

У статті досліджено сутність поняття «міжнародна допомога», охарактеризовано типологію міжнародної допомоги за джерелами фінансування. Систематизація наукових підходів дала змогу визначити основні етапи еволюції формування та трансформації доктрин міжнародної допомоги відповідно до обраних якісних характеристик, таких як теоретичний базис, який формується концепції теорії розвитку; цілі (політичні, гуманітарні, комерційні), заходи та результати надання міжнародної допомоги.

Ключові слова: теорія розвитку, інститут міжнародної допомоги, офіційна міжнародна допомога, міжнародна технічна допомога, міжнародні фінансові організації.

Пантелеева К.А. ЭВОЛЮЦИЯ ФОРМИРОВАНИЯ И ТРАНСФОРМАЦИИ ДОКТРИН МЕЖДУНАРОДНОЙ ПОМОЩИ

В статье исследована сущность понятия «международная помощь», охарактеризована типология международной помощи за источниками финансирования. Систематизация научных подходов позволила определить основные этапы эволюции формирования и трансформации доктрин международной помощи в соответствии с выбранными качественными характеристиками, такими как теоретический базис, который формируют концепции теории развития; цели (политические, гуманитарные, коммерческие), мероприятия и результаты оказания международной помощи.

Ключевые слова: теория развития, институт международной помощи, официальная международная помощь, международная техническая помощь, международные финансовые организации.

Pantieleieva K.O. THE EVOLUTION OF FORMATION AND TRANSFORMATION OF DOCTRINES OF INTERNATIONAL ASSISTANCE

The article deals with the essence of the notion "international aid" and the typology of international assistance by source of funding. Systematization of scientific approaches allowed author to determine the main stages of the evolution of formation and transformation of doctrines of international assistance according to the selected quality characteristics, namely: theoretical framework, which is formed by the concept of theory of development; goals (political, humanitarian, commercial), activities and results of providing of international assistance.

Keywords: theory of development, institute of international assistance, official international assistance international technical assistance, international financial institutions.

Постановка проблеми. У доповіді ООН «Світовий економічний стан і перспективи 2017 року» глобальне економічне середовище характеризується затяжним періодом повільного економічного зростання, головними причинами якого визнано низький рівень глобальних інвестицій, скорочення обсягів світової торгівлі, уповільнення зростання продуктивності праці та високу заборгованість. Прогнозується деяке підвищення темпів економічного зростання, проте для більшості країн світу стримувальними факторами залишаються політична невизначеність і слабка динаміка інвестицій [1]. Саме на важливості останніх наголошує Дж. Сакс, кажучи, що коли суспільство «попадає в глибоку кризу, то воно майже завжди потребує тієї або іншої зовнішньої допомоги, щоб повернутись на шлях розвитку». Вчений доводить, що зовнішня допомога потрібна для того, щоби, по-перше, закласти основу для змін; по-друге – зміцнити довіру до реформ [2, с. 157]. Урядові Стратегії розвитку потребують достатнього фінансування та зваженого реалістичного підходу до реалізації. Проте ефективне використання наданої міжнародної фінансової допомоги потребує розуміння еволюції та дотримання філософії, принципів сучасної парадигми міжнародної допомоги.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретико-методологічні засади та проблемні питання діяльності міжнародних фінансових організацій у реалізації проектів сприяння економічному зростанню національних економік висвітлюються у працях зарубіжних і вітчизняних учених. Зокрема, представниками західної школи, такими як Дж. Бхагваті, Дж. М. Кейнс, Дж. Сакс, А. Сен, Д. Стігліц, А. Хіршман та ін., зроблено вагомий внесок у формування фундаментальних основ тео-

рії розвитку. Дослідники російської школи, зокрема В. Бартенєв, Ю. Зайцев, Л. Капіца, Л. Красавіна, О. Лаврушін, Р.М. Нурєєв та ін., значну увагу в дослідженні приділяли механізму міжнародної фінансової допомоги як інструменту економічного розвитку. Наукова думка вітчизняних учених, зокрема О. Василика, О. Вовчак, В. Гейця, В. Колосової, А. Кузнецової, С. Міщенко, Т. Смовженко та ін., спрямована на вирішення проблеми залучення та ефективного використання фінансових ресурсів інших країн і міжнародних фінансових організацій для економічного розвитку України.

Метою статті є визначення сутності та типології міжнародної допомоги, систематизація наукових підходів, характеристика основних етапів еволюції формування та трансформації доктрин міжнародної допомоги.

Виклад основного матеріалу. За визначенням міжнародної Організації економічної співпраці та розвитку (ОЕСП, Organisation for Economic Co-operation and Development, OECD) офіційна допомога розвитку (Official Development Assistance, ODA) – це фінансова допомога країнам, що розвиваються, або багатостороннім інститутам, яка надається офіційними агентами, включаючи держави та місцеві уряди, або їх виконавчими органами для досягнення економічного зростання та благополуччя на пільгових умовах [3, с. 2]. Проте в подальшому це визначення набуло уточнення, зокрема наголошено, що не менше 25% допомоги повинно мати грантовий характер, а пільги передбачають ставку дисконтування 10% [4].

Монтеррейський консенсус Міжнародної конференції з фінансування розвитку зазначає, що «офіційна допомога в цілях розвитку відіграє важливу роль як компонент, що доповнює інші джерела

фінансування у процесі розвитку, особливо в тих країнах, які мають у своєму розпорядженні найменший потенціал для залучення прямих приватних інвестицій» або «офіційна допомога розвитку, як і раніше, є найбільшим джерелом зовнішнього фінансування і відіграє вирішальну роль у досягненні цілей і цільових показників в області розвитку, закріплених у Декларації тисячоліття, та інших узгоджених на міжнародній основі цільових показників в області розвитку» [5].

Згідно з типологією міжнародна допомога за джерелами фінансування може надаватися державними або приватними установами, міжнародними організаціями, а щодо відносин, які встановлюються, 1) двостороння допомога надається країні-одержувачу від уряду країни-донора, залежить від політичних та економічних відносин різних країн і від волі країн-донорів; 2) багатостороння допомога надається деякими фінансовими установами, агенціями чи організаціями уряду країни, що розвивається. Перший вид допомоги найчастіше надається, виходячи з політичних міркувань, але є ризик, що умови її надання сприятимуть розвитку країни-донора за рахунок країни-одержувача. Другий вид допомоги розподіляється на справедливій основі з метою підвищення темпів економічного розвитку, надходить від країни-донора до міжнародних організацій, а вже потім розподіляється між країнами, що розвиваються. Поряд із офіційними джерелами допомога може надаватися неофіційно корпораціями, неурядовими організаціями, а також приватними особами. Змішана допомога є результатом реалізації державно-приватного партнерства [6].

Є.Б. Коврігін, А.Р. Родін, досліджуючи еволюцію та економічний складник відносин Японія – АСЕАН та Японія – Африка, підкреслюють масштабність і значущість надання допомоги цим країнам з боку Японії [7, с. 40] та вказують, що основним принципом цієї діяльності є «розподілення політики й економіки», а завданням – «створення економічних умов, необхідних для ефективних реформ, формування середнього класу та інтеграції країн Африки в міжнародну торгівлю» [8, с. 26].

А.В. Торкунов вважає міжнародну допомогу важливим інструментом міжнародної політики, але «глобалізація міжгосподарських зв'язків зумовила його реформування, враховуючи виникнення низки глобальних проблем, вирішення яких неможливо здійснити окремо жодній із країн» [6, с. 70]. Учений наголошує, що зростання «колективної вразливості» не залишає інших альтернатив, крім рівноправної співпраці між усіма членами світового суспільства з метою міжнародного розвитку та соціального прогресу.

Л.М. Капіца сутність міжнародної допомоги розуміє як «добровільну передачу ресурсів на пільгових умовах або у вигляді пожертв суб'єктами однієї країни суб'єктам іншої» [6, с. 71]. При цьому дослідниця підкреслює її мотиви як «висловлювання визнання, солідарності або підтримки; забезпечення прийнятних умов для комерційної діяльності; вплив на позицію країни-отримувача на внутрішньому та зовнішньому ринку; розширення зони культурного впливу; гуманітарні міркування, альтруїзм тощо» [6, с. 71].

Водночас Є.Б. Коврігін наголошує, що понад півстоліття практики свідчить, що мотивами міжнародної допомоги розвитку є економічні – матеріальна вигода, політичні – купівля впливу, стратегічні – боротьба з комунізмом або ісламським екстремізмом тощо. Мотиви міжнародної допомоги визначають сутність моделі її надання, а саме: американська –

переважають інтереси геополітики, безпеки і підтримки статусу США як супердержави; японська – здебільшого концентрується на комерційних цілях; шведська – має «соціал-демократичну» та гуманітарну спрямованість; французька – підтримує зв'язок зі своїми колишніми колоніями для збереження взаємозалежності та поширення своєї культури і мови [7, с. 42].

Сучасна міжнародна допомога розвитку спрямовується на вирішення проблемних питань регіонального та глобального масштабів (зниження рівня бідності, подолання наслідків глобальних кризових явищ і катастроф, управління міграційними процесами, зменшення забруднення навколишнього середовища, боротьба зі смертельними захворюваннями, протидія незаконному обігу наркотиків, міжнародному тероризму та організованій злочинності тощо); важливістю набуває питання доступності та розподілу глобальних суспільних благ. Усе це зумовило зміни в її характері. Міжнародна допомога все ще надається переважно на добровільній основі та насамперед на гуманітарні цілі й ліквідацію надзвичайних ситуацій (5–10% від загального обсягу допомоги), але вона все більше потребує консолідації глобальних зусиль, а поряд із гуманітарними цілями постають завдання довгострокового процесу розвитку.

Важливим видом міжнародної допомоги є технічна допомога, сутність якої розглядається міжнародними організаціями з різних позицій, але спільним є однакове визначення предмета допомоги (ідеї, знання, ноу-хау, технології або навички). Більш широкий перелік предмета допомоги надається в Довіднику донорів міжнародної технічної допомоги [9, с. 9], до нього увійшли також надання консалтингових послуг, проведення експертних оцінок, навчання фахівців, розроблення бізнес-планів, реалізація демонстраційних проектів. Водночас у Програмі розвитку ООН наголошується, що така допомога надається на пільгових умовах [10], а Департамент із міжнародного розвитку (Великобританія) [11, с. 3–4] уточнює, що фінансування здійснюється прозоро через державний бюджет та підкреслює її цільову спрямованість – на національні пріоритети та реалізацію національної політики у справі боротьби з бідністю. Натомість Всесвітній банк класифікує цілі спрямування технічної допомоги – розроблення політики, інституційний розвиток, зміцнення потенціалу, підтримка проектів і програм [12, с. 1]. Технічна допомога відповідно до етапів розвитку неодноразово піддавалась критиці, що стало стимулом для зміни її доктрини, а саме традиційного концепту «трансфер навичок» на стратегічний концепт «розвиток потенціалу» з посиленням акценту на підвищення його ефективності [13].

Спираючись на результати еволюції концептуальних підходів теорії розвитку, можна визначити етапи еволюційних змін у підходах до надання міжнародної допомоги розвитку (рис. 1).

Варто відзначити, що ознаками етапізації слугують 1) теоретичний базис; 2) цілі (політичні, гуманітарні, комерційні), заходи та результати надання міжнародної допомоги. Розглядаючи практику міжнародної допомоги, бачимо, що її ефективність значною мірою залежить від політичної ситуації та стану макроекономічного середовища. Так, з урахуванням політичної ситуації виокремлюють два етапи, а саме етап «холодної війни» або період біполярної системи (1940–1980 рр.) та постбіполярний період (1990–2000 рр.).

Головним змістом міжнародних відносин епохи «холодної війни» стала конфронтація та балансування

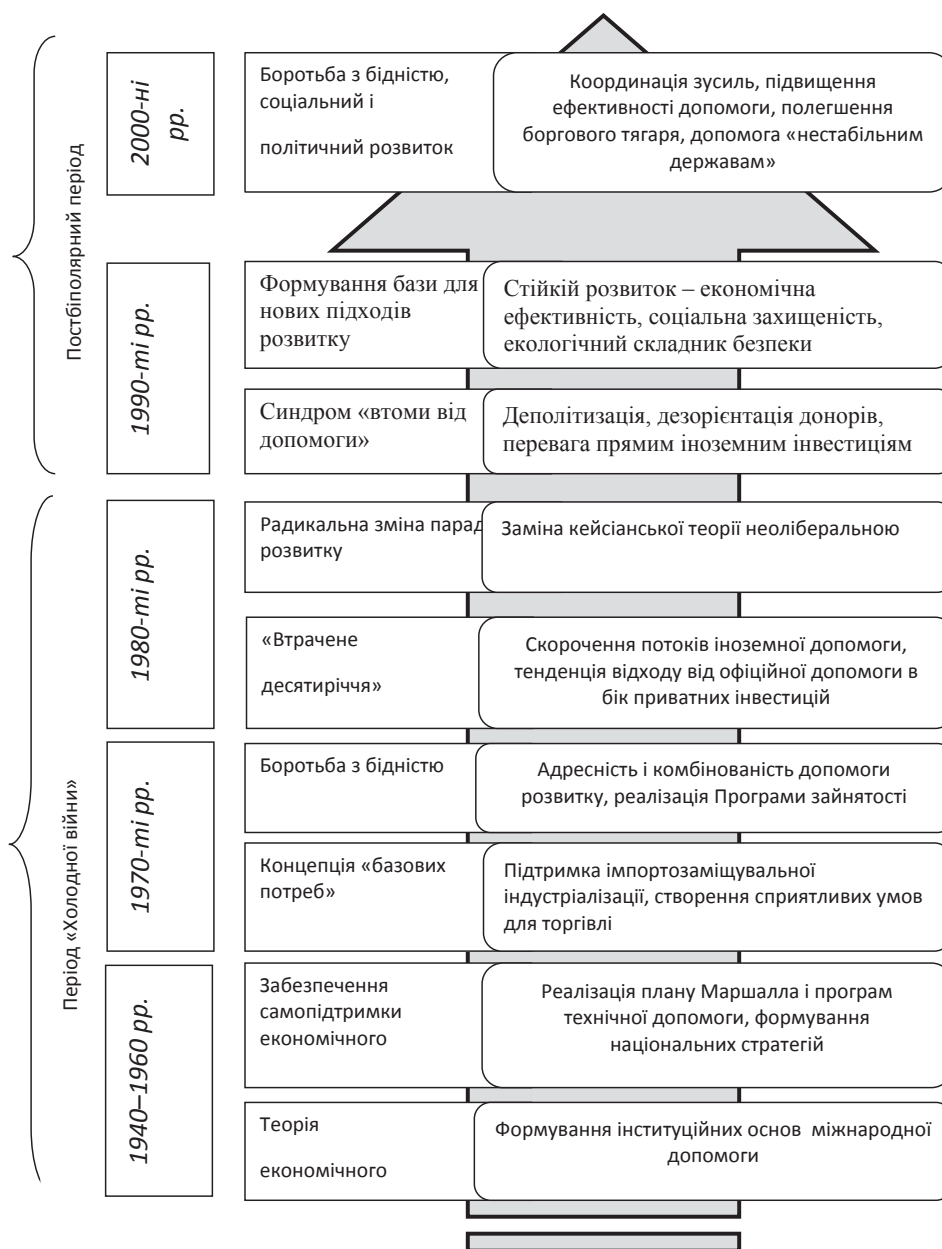

Рис. 1. Етапи формування та трансформації доктрин міжнародної допомоги

Джерело: сформовано автором на підставі опрацювання [15, 16, 17]

на грані війни, адже після війни (1941–1945 рр.) відбувся перерозподіл політичних сил і сфер їхнього впливу, що на декілька десятиліть визначило розвиток і стратегії міжнародної допомоги.

На першому етапі (1940–1980 рр.) здійснювалось формування інституційної структури міжнародної допомоги. Так, були створені Агентства міжнародного розвитку, Організація економічного співробітництва і розвитку, Міжнародна асоціація розвитку, Організація Об'єднаних Націй із промислового розвитку (ЮНІДО, UNIDO – United Nations Industrial Development Organization).

У 2017 р. відзначатиметься 70-річчя «Плану Маршалла», прийняття та реалізація якого в європейських країнах високо оцінюється і визначається як найбільш успішна програма економічного розвитку ХХ століття.

Безумовно, європейські країни отримали вирішальний імпульс для промислової реконструкції, модернізації виробничих потужностей, насичення споживчого ринку і, відповідно, зростання сукупного попиту тощо. Проте, визнаючи вагоме значення плану Маршалла, дискусійним залишається питання оцінки його ефективності [14, с. 5]. Здебільшого критика стосується переважної орієнтованості плану Маршалла на вирішення політичних та економічних інтересів США. Ціною цієї допомоги стали лібералізація внутрішніх ринків, зниження митних тарифів на американський імпорту, обмеження програм націоналізації промисловості, вплив на бюджетну політику тощо. Методами фінансування були грантова допомога урядам для фінансування імпорту, позики для постачання обладнання з контролем з боку Міжнародного банку ефективності інвестиційних про-

ектів, закупівля сировини і матеріалів за рахунок грантів та на комерційній основі через Державний експортно-імпортерський банк США.

Іноземні інвестиції були покликані виконати функцію «великого поштовху», привести до прискорення темпів зростання і, як наслідок, збільшення доходу на душу населення. Відповідно до кейнсіанської доктрини регульованої економіки держава повинна була ініціювати індустріалізацію. Концепція сприяння розвитку передбачала забезпечення самопідтримки економічного зростання, головним індикатором ефективності допомоги було обрано показник національного доходу країн-реципієнтів. Варто зазначити, що для переходу до самопідтримувального зростання необхідний рівень інвестицій повинен становити 12–15% національного доходу.

На другому етапі (1970-ті рр.) зміни у доктрині сприяння розвитку відбулись під впливом наслідків першої продовольчої кризи, яка показала важливість і підвищила значущість сільськогосподарського сектору, що дало змогу вважати його і сектор промисловості рівнозначними для економічного зростання. Основними цілями розвитку було проголошено перехід від економічного зростання до боротьби з бідністю, що зумовило зміну формату допомоги з макrorівня на мікрорівень з урахуванням демографічної ситуації та міграції населення. Прийняття і реалізація програми зайнятості передбачали підвищення рівня життя. Допомога набула адресного характеру у форматі бюджетних трансферів, фінансування галузевих вузькоспеціалізованих проєктів. Так, відбувся перехід від фінансування проєктів у сфері енергетики, телекомунікації, транспорту до проєктів соціальної допомоги розвитку сільських територій та аграрного сектору. Отже, допомога набула комплексного характеру, інтегруючи в собі капіталовкладення та технічну допомогу.

Десятиліття 80-х років (третій етап) оцінюються як «втрачене», адже більшість країн світу відчула наслідки світової боргової та економічної кризи та стикнулася із проблемою зростання зовнішньої заборгованості під впливом як зовнішніх, так і внутрішніх факторів, відсутністю припливу капіталу, що сповільнило економічну динаміку країн.

На четвертому етапі (1990-ті рр.) відбулись дезорієнтація та деполітизація допомоги. Поява майже 50 «нестабільних держав», що розвиваються, зумовила необхідність враховувати цей факт у розробленні конкретних стратегій і програм надання допомоги [18]. При цьому рекомендувалося підвищити ефективність управління та не завдавати шкоди, виходити з контексту, концентруватися на державному будівництві, приділяти увагу превентивним заходам, визнавати наявність взаємозв'язків між політичними й економічними цілями та цілями у сфері безпеки, боротися з дискримінацією, погоджувати цілі із пріоритетами країн-реципієнтів, сприяти розробленню механізмів координації дій між донорами, діяти оперативно, але залишатися залученими протягом тривалого часу, не допускати маргіналізації.

П'ятий етап (2000-ні рр.) – етап координації зусиль і підвищення ефективності міжнародної допомоги. Відбулися важливі зміни в доктрині міжнародної допомоги разом із новими концептуальними підходами положень теорії розвитку. Цей етап характеризується надзвичайною міжнародною активністю, адже було проведено Саміт Генеральної Асамблеї ООН (2000 р.), міжнародні форуми в Монтерреї (2002 р.), Римі (2003 р.), Парижі (2005 р.), Аккрі (2008 р.), Пусані (2011 р.), Парижі (2016 р., 2017 р.),

на яких прийнято міжнародні документи, що визначили поряд з іншим принципи взаємодії та механізми надання міжнародної допомоги розвитку. Зокрема, Декларація Тисячоліття (Резолюція № A/RES/52/2) закріпила принцип колективної відповідальності за досягнення цілей розвитку на глобальному рівні [19]. Монтеррейський консенсус визначив шість пріоритетів розвитку, серед яких – мобілізація національних і міжнародних фінансових ресурсів, полегшення тягаря зовнішньої заборгованості країн, що розвиваються, підвищення узгодженості та послідовності функціонування міжнародної валютної, фінансової та торговельної систем в інтересах розвитку [5]. Аккрська програма дій передбачала досягнення цілей Паризької декларації (2005 р.) – реформування методів надання і використання міжнародної допомоги, підвищення її ефективності для стійкого економічного розвитку, підвищення відповідальності та зміцнення потенціалу країн, що розвиваються, задля досягнення цілей розвитку. Загрозою цілям розвитку є корупція, тому Глобальний антикорупційний форум (2017 р.) був присвячений заходам мінімізації ризиків корупції в політиці та практиці розвитку, попередження та реагування на корупційні методи управління та надання міжнародної допомоги. Такі заходи включають кодекси етики, стандарти доброчесності, механізми розкриття інформації, фінансовий контроль, санкції, підтримку жертв корупції тощо, що дасть змогу забезпечити безпеку, прозорість і справедливість процесу міжнародної допомоги.

Висновки. Еволюція доктрин міжнародної допомоги розвитку свідчить, що її пріоритети формувались у відповідь і під впливом змін, процесів і загроз глобального середовища. Характер їхніх цілей і завдань змінювався з огляду на динамічні, непередбачувані та небезпечні реалії сучасності. У подальших дослідженнях передбачається визначення особливостей видів і механізмів надання міжнародної допомоги, сутності інвестицій та інвестиційних кредитів як однієї з форм фінансової допомоги з боку міжнародних організацій, що надходять до країн для реалізації ними завдань прогресивного розвитку.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Мировое экономическое положение и перспективы, 2017 год [Електронний ресурс]. – Режим доступа : https://www.un.org/development/desa/dpad/wp-content/uploads/sites/45/2017wesp_es_ru.pdf.
2. Сакс Дж. Д. Конец бедности. Экономические возможности нашего времени / пер. с англ. Н. Эдельмана. – М.: Изд. Института Гайдара. – 424 с.
3. OECD (1969b), Definition and presentation of official development assistance and other official flows (Note by the Secretariat). OECD document DAC/STAT(69)13, Paris, 27 March.
4. OECD. Голоссарий. [Електронний ресурс]. – Режим доступа : <http://www.oecd.org/>.
5. Монтеррейський консенсус Международной конференции по финансированию развития [Електронний ресурс]. – Режим доступа : http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/monterrey.shtml#A.
6. Капица Л.М. Международный институт иностранной помощи. // Вестник МГИМО. – 2011. – № 4. [Електронний ресурс]. – Режим доступа : <http://cyberleninka.ru/article/n/mezhdunarodnyy-institut-inostranno-pomoschi>.
7. Ковригин Е.Б. Япония – АСЕАН: эволюция официальной помощи развитию / Е.Б. Ковригин // Пространственная Экономика. – 2014. – № 2. – С. 40–74.
8. Родин А.Р. Японо-африканские отношения: становление и тенденции современного развития : автореф. дисс. на соиск. учен. степени канд. истор. наук : спец. 07.00.15 «История международных отношений и внешней политики» / Родин А.Р.; ФГБУН Институт Африки РАН – Москва, 2016. – 27 с.

9. Доноры международной технической помощи Республике Беларусь. Справочник. / Сост. В.Ф. Белицкий – Минск: Ковчег, 2009. – 105 с.
10. Программа развития ООН (ПРООН) [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.un.org/ru/ga/undp/>.
11. A Vision for the Future of Technical Assistance in the International Development System Final Report (Revised) [Electronic resource]. – Mode of access : http://www.opml.co.uk/sites/default/files/ACF54001_0.pdf.
12. Helpdesk Research Report: Changing approaches to technical assistance [Electronic resource]. – Mode of access : <http://www.gsdr.org/docs/open/hd586.pdf>.
13. An Empirical Evaluation of Long Term Advisors and Short Term Interventions in Technical Assistance and Capacity Building / D. Daniel Sokol, Kyle W. Stiegert [Electronic resource]. – Mode of access : <https://www.coleurope.eu/content/gclc/documents/GCLC%20WP%2002-08.pdf>.
14. Богдан Т. Залучення й використання зовнішньої фінансової допомоги в контексті поточних економічних проблем та історичного досвіду реалізації «плану Маршалла» / Т. Богдан // Економіст. – 2014. – № 9. – С. 4–8.
15. Капица Л.М. Иностранная помощь и развитие: теория и практика // Вестник МГИМО-Университета. – 2011. – № 4(19). – С. 70–98.
16. Нуреев Р.М. Экономика развития: модели становления рыночной экономики: Учебник / Р.М. Нуреев. – М. : Изд-во «НОРМА», 2008. – 367 с.
17. Brookings Institution. 2011. Aiding Development: Assistance Reform for the 21st Century. Brookings Institution, Washington, DC. [Electronic resource]. – Mode of access : http://www.brookings.edu/reports/2011/02_aiding_development.aspx.
18. Principles on Good International Engagement in Fragile States and Situations. // OECD-DAC, 2007. – OECD Publishing, Paris. – P. 3.
19. Декларация тысячелетия Организации Объединенных Наций. Принята резолюцией 55/2 Генеральной Ассамблеи от 8 сентября 2000 года. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/summitdecl.shtml.